

Klâsik Türk Edebiyatı Metinlerindeki “Efendi/ Sultan (Sevgili) – Kul/ Köle (Âşık)” Mazmunu Hakkında Bazı Tespitler

Gamze DEMİREL

Süleyman Şah Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
İstanbul-Türkiye
gdemirel@ssu.edu.tr

Özet: Başlangıçta sevgiliye “sahip olmak” arzusuyla yola çıkan aşkın aşkı, aşk yolunda ilerledikçe ilahî bir boyut kazanmaya başlar. Bu zorlu yolda aşık, sevgiliye ulaştığını zannettiği anda, kendisinin bir “Hiç” olduğunu tekrar tekrar anlar. Bu his, aşkın “(...) ruhundaki boşluğu durmadan büyütmektedir (GİRARD, 2001: 141)”. Aşık, kendini kaybettiği aynı aşk denizinde, tekrar kendini bulmaya çalışır. Aşk oyununun başında, meclisin mumu olan sevgilinin ışığını, oyunun sonunda ondan devralacak ve ondan aldığı bu ışığı, ilahî olana yönlendirecektir. Dolayısıyla aşkın kulluğu hiçbir şekilde değişmeyecek; başlangıçta, efendi (sevgili) sinin kul (köle) u olan aşık, sonraları ilahî sevgili (yaratıcı) karşısındaki kulluğuna devam edecektir. Nesnelere değışse de aşkın görevi değışmemektedir. Klâsik Türk edebiyatı metinlerinde, “Sevgili-Aşık” mazmunu etrafında gelişen bu tarzda pek çok örneğe rastlamak mümkündür.

Anahtar kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, Sevgili, Âşık, Efendi, Köle

Bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi, Klâsik Türk edebiyatı’nın da önemli konularından biri olan, bireyin; hayatını anlamlandırıp devam ettirebilmesinde; yetenekleri (sevebilme/ sevebilme) ni keşfederek kendini gerçekleştirebilmesinde vazgeçilmez bir yere sahip olan aşkın ve sevginin, başlangıç aşaması ile sonucu arasında bir takım farklılıkların olduğu dikkati çeker. Aşk hikayesinin başlangıcında, aşık, “ben” iyle ve dolayısıyla “sahip olma” arzusuyla hareket etmektedir. Bencil duyguların ön plana çıktığı bu tarzdaki sevgi ya da aşk anlayışı, edebiyatımızda kabul gören bir anlayış değildir. Geleneksel edebiyatımızda asıl olan, aşkın, aşka nasıl bir boyut kazandırdığıdır. Aşk, bireyin “olması” nı, yani kendini gerçekleştirmesini sağlayan bir aktivite olmalıdır. “(...) ‘olmak’, ‘sahip olmak’ ın, aynı bencillik ve ben’ ine bağlılığın karşıtıdır (FROMM, 2003: 96)”. Aşık, sevgiliye ulaşmak ve onunla bir “olmak” arzusuyla yola çıkmalıdır; çünkü sadece somut olarak bir şey (ler) e “sahip olmak”, aslında “hiçbir şey olmamak/ olamamak” demektir. Oysa aşk, “sahip olmak” fikrinden uzak, “olmak” fikrine yakın; aşkın kendini geliştirdiği bir duygu olduğunda gerçek anlamını kazanacaktır.

İlk önce, “sahip olmak” dürtüsü ile harekete geçen aşık, bu duygunun, onu, kendisine ve sevgiliye yabancılaştırdığını; kendisini ve sevgiliyi “öteki” leştirdiğini hissettiği andan itibaren, ruhunda bir sıkıntı hissetmeye başlar. “(...) sevgi, “sahip olmak” türünde ele alınacak olursa, kendinin kılmak, denetimi altında tutmak anlamlarına gelecek ve böylece de canlandırmak ve hareketlendirmek yerine, boğucu, engelleyici ve kışkırtıcı bir eylem haline dönüşecektir. (FROMM, 2003: 73)”. Oysa aşk, insanı geliştiren bir duygu olmalı; aşık (lar) ın “olma/ olgunlaşma” sürecini tamamlayabilmesine katkı sağlamalıdır. Zirâ, “İnsanlığın kurtulabilmesi için ilk ve tek şart, “sahip olmak” ilkesinden “olmak” ilkesine geçmektir (FROMM, 2003: 9)”.

Aşık, yanlış bir yolda ilerlediğini fark eder ve aşkın arzuları, zaman içerisinde, farklı bir boyut kazanarak, onun “yoldan çıkma (yönünü değıştirme)” sına; “sahip olmak” arzusundan ve şehvet duygularından uzaklaşarak, gerçeğe yönelmesine vesile olur. Bireyin olabilmesi, onun sevgiyi teorik olarak değil bizzat fiilen yaşaması, bu vesileyle hem kendisini hem de sevgilisini aktif olarak bu oyuna dâhil etmesi ile mümkün olacaktır. “(...) “olmak” ancak bir hareketlilik, canlılık ve değışim içinde anlam kazanacaktır. Canlı olan yapılar (ya da varlıklar) olgunlaştıkları zaman “olmak” tadırlar ve ancak değışebildikleri sürece vardırırlar. Çünkü gelişme ve değışme, yaşam sürecine sıkı sıkıya bağlı iki temel ilkedir (FROMM, 2003: 49)”. Aşık, artık öteki yarısı (sevgili) nı aramalıdır. “(...), kişi aslında kendi farkında olmadığı içsel zorlamaların etkisi ve güdüsü altındadır (FROMM, 2003: 127)”.

Aslında “Sevgi bir soyutlamadır. Belki garip bir varlık, belki de kimsenin göremediği bir Tanrıça. Gerçekte var olan, sevme eylemidir. (FROMM, 2003: 72)”. Bu sebeple aranan şey, aslında sevgili değil sevgidir, aşktır. Aşık için aşk oyunu, kendisinin başkahramanı olduğu, bir tür hayata katılma ve hayatı anlamlandırma çabasıdır ve bu oyunda aşık, kurmaca bir sevgili üretir. Aşk, “(...), bir doğurma, bir üretme sürecidir ve kişi ile ürettiği şey arasında doğrusal bir ilişki, bir bağ vardır (FROMM, 2003: 128)”. Aşık, sevgilisine, efendisine ancak kendi istidadi ölçüsünde anlamlar yükleyecek; aşkını, kendi yeteneği ve gücü ölçüsünde yaşayacak ve yaşatacaktır.

Sevgiliyi sevgili yapan ve ulaşılmaz kılan, aşkın, ona yüklediği anlamdır. Sevgili, tanımların ve algımızın dışındadır; o, aşğın algısı ve tanımlamaları ile gözümüzde canlanır.

Başlangıçta aşık için “öteki/ yabancı” olan sevgili, yola çıktığı andan itibaren ezelden beri tanıdığına dönüşmekte; özellikle de, aşğın bilincinde, aşkının büyüklüğüne bağlı olarak, diğer bütün unsurlar “öteki” olmaktadır. Aşıktan oluşan bu yeni bilinç, aşığı; aşık ile maşukun, seven ile sevilenin, efendi ile kulun aslında tek bir bilinç olduğu, “bir” olduğu gerçeği ile yüzleştirmektedir. Bir süre sonra, “aşık-sevgili” şeklindeki tanımlar ortadan kalkmakta; aşık, sevgili ile bütünleşmekte, “bir” olmaktadır. Aşık için artık, ortada köle de efendi de yoktur, sadece “bir” vardır ve bir tek kavram vardır; o da her ikisinin etrafını kuşatan “Aşk” ya da “Işk”. Aşkın filiz verdiği ilk zamanlar “(...) köle ile efendi arasında bölüşülen ikizleşme, şimdi tek bir (benlikte) toplanmıştır. (...) bu yeni biçim, kendi kendinin çifte bilinci olduğunu bilen bilincidir; kendini özgürleştiren ve değişmeyen, kendisiyle özdeş ve kendi başını döndüren, kendini yoldan çıkararak: kendinin bu çelişik doğasının bilincidir (GİRARD, 2001: 15)”.

Bu duygularla yaratılan birey, kaderindeki aşkı bulmak üzere yola çıkar ve böylece “kendini gerçekleştirmek” nin kapısını aralamaya” ve “olma” nın yolunu aramaya başlar. Aşık, aşk ile, aşk için yola çıktığında, sevgili ile aralarında, fiziksel uzaklıktan ziyade, ruhsal olarak büyük bir mesafe olduğunun farkındadır. Çünkü aşık ve sevgili birbirine tamamen zıt iki kişiliktir. Zaten kainatta yaratılan her şey, zıttı ile kâimdir. Ama aşık “Aşkın uyumsuzluğunda bir yazgı görür (GİRARD, 2001: 147)”. Sevgili ile aralarındaki bu farklılıklar; uyumsuzluktaki uyum; zıtların uyumu olarak nitelenmelidir. Aşık, sevgiliden vazgeçilmez kılan da zıtlar arasındaki bu gizli çekimdir. Aşık, ruhunun diğer yarısını, zıtlıklarda ararken; sevgili de “(...), kendisine karşı koyacak nesneyi aramaktadır (GİRARD, 2001: 141)”; ki bu da, aşıktır. Sevgilinin “(...) ışığını süzen ve ona (...) özgü niteliğini veren hemen her zaman bir kölenin bilincidir (GİRARD, 2001: 144)”.

“Sevmek yaratıcı bir etkinliktir. Sevmek, sevilen insanı (ya da şeyi) canlandırmak, onun yaşam duygusunu arttırmak anlamına gelir. Aynı zamanda, kişinin kendisini de canlandıran, yenileyen ve hareketlendiren bir süreçtir (FROMM, 2003: 73)”. Aşık, bütün dikkatini ve ilgisini sevgilisine yönelterek; kendi gücünü ve enerjisini tamamen sevgiliye aktarmakta; böylelikle onu canlı tutmaya çalışmaktadır. “(...) insan, tüm güçlerini, kendi yarattığı bu şeye yansıtınca, gerçek güçlerinden uzaklaşmış olur ve zayıflar. Kendini kendi yarattığı şeylere tutsak eden insan, yeniden kendisini bulabilmek için, kendisinin dışlaşıp, yabancılaşmış bir biçimi olan bu puta daha çok bağlanmak, ona daha çok tutsak olmak durumunda kalır.” (FROMM, 2003: 70)”. Her an sevgilinin yanı başında olup, onun eşliğini beklemek; tüm dikkatini ve kalan gücünü onun üzerine yönlendirmek, aşğın vazifesidir adetâ. Aşk oyununda “Köleliğe doğru bu yöneliş (...) yapının temel bir ilkesidir (GİRARD, 2001: 144)”.

Sevgili efendidir ve “Tanrının verdiği hakla imparator olmak, urbi et orbi (şehre ve dünyaya) kendi iradesini ilan etmek ve tüm evreni ona boyun eğmeye zorlamak ister (GİRARD, 2001: 141)”. Bunu aşıklarına kabul ettirebilmek için çeşitli tutum ve davranışlar içerisine girer: Nâz u niyâz eder, istiğnâ eder, aşığı dışlar, küçümser v.s. Fakat, aşıklar “(...) aranmaya o kadar alışkınlardır ki kendilerinden kaçan biri onlara Anka kuşu gibi görünür (GİRARD, 2001: 143)”. Gerçekte kaçan, sevgili gibi görünse de, asıl kaçan aşkın arzularıdır ve aşık da aslında arzularının peşinden koşmaktadır.

Sevgilinin, aşka naz yapması, ona ilgisizmiş gibi davranması “(...), fiziksel şiddetin olmadığı bir evrende bilinçlerin çatışmasının yeni biçimidir (GİRARD, 2001: 101)”. “(...) arzu uğruna çilecilik evrensel bir zorunluluktur (GİRARD, 2001: 143)”. Aşık, bu bilinçle yola çıkmıştır ve sevgili uğruna çile çekmeye razıdır. Evren, “Psikopatolojik (GİRARD, 2001: 144)” tir; zirâ orada mutluluktan çok acının yaşanıyor olması aslında âlemdeki yaşamın bir imtihandan ibaret olduğu gerçeğini göstermektedir. “(...) acı çok güçlü olduğunda beceriksiz davranışlara atarız kendimizi, yazarız, birisini araya koyarız, gidip götürürüz, sevdiğimiz kişiden vazgeçemeyeceğimizi kanıtlarız (GİRARD, 2001: 144)”. Aşık da, bir süre sonra, sevgili karşısındaki çaresizliğini kabullenecektir. Bu durumda, efendi, vazgeçilemeyecek kadar sevildiğinden tam anlamıyla emin olacak; “(...) oynanan oyunu açığa vurmadan ilgisizlik gösterisinde (GİRARD, 2001: 142)” bulunacaktır. Ona her baktığında “Özgür, ilgisiz ve mağrur (GİRARD, 2001: 144)” bir sevgili ile karşılaşan aşık, daha fazla harekete geçecek, sevgiliye ulaşabilmenin türlü yollarını deneyecektir. Aşığı başarıya götüren de, sevgilinin bu tarzdaki davranışlarıdır. “(...) her parlak başarı gerçek ya da yapmacık bir ilgisizliğin ürünüdür (GİRARD, 2001: 142)”.

Aşkın, aşk ile imtihan edilerek cezalandırıldığı düşünülse de, asıl cezalandırılan ve daimi kadere mecbur bırakılan efendi (sevgili) dir. Zirâ, çekilen her sıkıntı sonunda bir ışıkla sonlanacaktır. Aşğın gerçek ve daimi sevgiye ulaşma ihtimali, efendiye göre daha yüksektir; çünkü “Köleliğin efendiliğin geleceği olduğunu biliyoruz (GİRARD, 2001: 144)”. Oysa, aşk oyununda, “(...),kendine hâkimiyet hep arzusunu en iyi saklayan tarafın ödülüdür (GİRARD, 2001: 43)”. Aşık, bir nev’î “nefs sınavı” diye de adlandırabileceğimiz aşk oyununu, kurallarına göre oynayarak, başlangıçta hep acı çeken ve kaybeden tarafmış gibi görünmesine rağmen sonraları kazanan taraf olacaktır.

Dünyayı ve tüm yaratılanları, efendi gözüyle seyreden sevgili, “(...) her zaman kendi yıkımına doğru yürüyordur (GİRARD, 2001: 142)”; çünkü ondaki bu “(...) mutlak-güç arzusu da başarısızlığının tohumlarını içinde taşımaktadır (GİRARD, 2001: 142)” ve bu büyülenme tutum, onu evrene katılmaktan; evrende var olan şeylerle içselleşmekten alıkoymaktadır ve gelişimine engel olmaktadır. Bu durumda “(...) efendi de amacından köle kadar uzaktadır. (GİRARD, 2001: 140)”. Uğruna her şeyin göze alındığı sevgili, önceleri, şanlıymış gibi görünse de, her zaman “(...) hayal kırıklığına ve can sıkıntısına mahkûmdur. (GİRARD, 2001: 141)”. İlk bakışta,

aşık, esir; efendi, özgür gibi görünse de aslında durum böyle değildir. Sevgili “(...) hapishaneden çıktığını sanır ama bir azizin halesi gibi hapishanesini de beraberinde götürür. Böylece sürdürecektir o kederli ve sonu gelmez gerçeklik arayışını (GİRARD, 2001: 141)”.

Aşık, arzu üreten sevgilisini kendisi seçer; onu adetâ bir puta dönüştürür ve bu “(...), arzusunun dönüştürdüğü bir dolayımlayıcıya mıhlanıp kalır. Bu kişiyi arzularak bireyselliğini elde ettiğini sanır, ama aslında onu yitiriyordur çünkü herkes aynı yanılmanın kurbanıdır (GİRARD, 2001: 147)”.

Aşık, “Nesneyi elde eder ama bu nesne elde edilmesine izin verdiği için tüm değerini yitirir (GİRARD, 2001: 140)”; o andan itibaren, peşinde koştuğu şeyin gerçek olmadığını fark eder ve “(...), nesneyi eline geçirdiğinde yalnızca boşluğu kucakladığını görür” (GİRARD, 2001: 140)”; “(...) arzusunun anlamı üzerinde düşünür ve sonuç bölümünde tutkudaki gülünç ve acı yanlışı anlamının altını çizer (GİRARD, 2001: 147)”. Sevgiliye duyduğu arzu, aslında yaratıcıya duyduğu aşkın yansımalarıdır. Aşık, işte tam da o anda, tam anlamıyla “özgürleşmekte” dir. Bu aslında aşığın “kendini bil” diği andır ki, böylelikle ona Rabbini bilmenin yolu da açılmış olur. Bu noktada aşık (kul), beşerî aşktan sıyrılarak, ilahî olana yönelmeye başlar. Beşerî olana duyulan aşkın altında, ilahî olana ait izleri aramanın, insanın yaşama sebebini anlamlandırma içgüdüsünün bir sonucu olduğu göz ardı edilmemelidir. Asıl amaç “(...) tüm engelleri aşıp, tüm ilgi ve istekleri yok edip, çıplak ve açık bir biçimde Tanrı’ ya koşmak ve ona ulaşp, bir olmaya çalışmaktır. (Franz Pfeiffer’ den alıntı.) (FROMM, 2003: 68)”.

Özetleyecek olursak,

Aşık; efendisini aramak üzere yola koyulan bir kuldur. Gerçeğe ulaşamadığı ve madde aleminde kaybettiği her an için acı çekmektedir. Sevgiliye ulaştığını zannettiği anda, oyunun en başına dönmekte ve bu aşk denizinde, yeniden, kendisini kaybetmeye; aslında kaybolduğu bu denizde kendisini tekrar bulmaya çalışmaktadır. Aşık “(...) zaferin tam ortasında kendisinde hiçbir şeyin değişmediğini keşfeder ve bu onu ümitsizliğe iter. Hâlâ ele geçiremediği bu tanrısallığın bir yansımasını başkalarının bakışlarında yakalamak ister. (GİRARD, 2001: 141)”. Aşık, her arayışla birlikte ve her başarısızlıkla beraber, “Hiç” olduğunu tekrar tekrar anlar. Bu his, aşkın “(...) ruhundaki boşluğu durmadan büyötmektedir (GİRARD, 2001: 141)”

Aşık, sevgiliye “sahip olmak” arzusuyla yola çıkar; ancak yolda, aşkı ilahî bir boyut kazanır. Aşk oyununun başında, meclisin ışığı, sevgili iken; oyunun sonunda, ışığı; aşık temsil etmektedir. O halde, aşık “olmak” kelimesiyle tanımlamak mümkündür. “Olmak”, yüzeysel görüntüleri aşp, onların ardındaki gerçeği kavramakla gerçekleşebilir ancak (FROMM, 2003: 138)”. Klâsik Türk edebiyatı metinlerinde, “sevgili-aşık” mazmunu etrafında gelişen bu tarzda pek çok örneğe rastlamak mümkündür.

References

FROMM, ERİCH, Sahip olmak ya da Olmak, çev.: Aydın Arıtan, İst. 2003

GİRARD, RENE, Romantik Yalan ve Romansal Hakikat - Edebi Yapıda Ben ve Öteki, çev.: Arzu Etensel İldem, İst. 2001